

Golon, Mirosław

"Olsztyński rok 1956. Rola studentów
w wydarzeniach", Ryszard
Tomkiewicz, Olsztyn 2007 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 4, 530-534

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

ne dokumenty przytaczające materiały „produkowane” przez przeciwników systemu bądź za takowe uznane i stanowiące – jakże często mocno „na wyrost” – uzasadnienie dla ferowania drakońskich kar, bardzo licznie dotykających nieletnich, nieledwie dzieci. W książce znajduje się również skorowidz nazw osobowych z pseudonimami oraz skorowidz organizacji konspiracyjnych.

Czy można, jak to w klasycznych recenzjach bywa, przypiąć autorowi jakąś łatkę i np. zapytać, dlaczego biogramy nie zawierają rozwinięcia losów przed represjonowania (praktyką UBP było dokładne dociekanie życiorysów ofiar systemu) czy z czasów po ustaniu represji. Na pewno poznawczo rozszerzyłoby to możliwość dokonywania choćby i socjologizujących analiz. Lecz brak tych rzeczy w niczym nie umniejsza dużej wartości tomu przygotowanego przez Bohdana Łukaszewicza, który zawiera morze wiadomości, poszerzających społeczną wiedzę na temat pierwszych lat obecności państwa polskiego na Warmii i Mazurach.

Grzegorz Strauchold (Wrocław)

Ryszard Tomkiewicz, *Olsztyński rok 1956. Rola studentów w wydarzeniach, Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, Olsztyn 2007, ss. 210.*

Literatura poświęcona życiu politycznemu Polski w 1956 r. jest bardzo bogata, gdyż od końca lat osiemdziesiątych, a zwłaszcza po 1989 r., gdy ustały ograniczenia nakładane przez cenzurę, ten niezwykle interesujący rok stale budzi zainteresowanie historyków. Ryszard Tomkiewicz podjął próbę uzupełnienia zagadnienia o szczegółową analizę wydarzeń politycznych 1956 r. na terenie Olsztyna, ze szczególnym uwzględnieniem wkładu środowiska studenckiego. Tematyka ta była już podejmowana w publikacjach, m.in. w cennym i dobrze opracowanym wydawnictwie źródłowym przygotowanym przez Bohdana Łukaszewicza w 1998 r. Recenzowana praca wyróżnia się przede wszystkim tym, że Tomkiewicz, uznany badacz powojennych dziejów Olsztyna, podjął próbę poszerzenia bazy źródłowej oraz wykorzystania całości dotychczasowej literatury dotyczącej olsztyńskiego roku 1956.

Autor przedstawił szerokie międzynarodowe i ogólnopolskie tło wydarzeń. Rok 1956 w Olsztynie był bowiem elementem zdarzeń, które objęły cały blok państw komunistycznych. Jednak problematyka związana z życiem politycznym miasta, w tym także środowiska akademickiego w pierwszych dziewięciu miesiącach 1956 r., została w pracy przedstawiona tylko sygnałnie. Także sama kwestia dyskusji nad przebiegiem XX Zjazdu KPZR została potraktowana bardzo pobieżnie. Autor skoncentrował się przede wszystkim na okresie od października do grudnia 1956 r. Podkreślił zresztą, że np. jeszcze w lipcu 1956 r. w funkcjonowaniu wielu instytucji w mieście, np. Prezydium Miejskiej Rady Narodowej czy Miejskiego Komitetu Frontu Narodowego trudno było odnaleźć wpływ wydarzeń politycznych i tendencję do zmian, czy poważniejsze dyskusje. Jednak w tym miejscu nasuwa się uwaga, że zapewne bardziej wnikliwa analiza dokumentacji partyjnej czy policyjnej pozwoliłaby zauważyć, że głównie od czerwca i lipca 1956 r. atmosfera polityczna, nawet w prowincjonalnym Olsztynie, uległa już zmianie. To wówczas nastąpiło, m.in. dzięki Radiu Wolna Europa, szerokie upowszechnienie w społeczeństwie referatu Chruszczowa z XX Zjazdu KPZR. Kolejnym bardzo istotnym impulsem do aktywizacji społeczeństwa były protesty mieszkańców Poznania i brutalne ich stłumienie przez władze. W przyszłości temu okresowi, bezpośrednio poprzedzającemu olsztyński Październik 1956, warto poświęcić nieco więcej uwagi. Oczywiście w wypadku koncentrowania się na analizie roli studentów w życiu politycznym miasta,

jasne jest, że ci ostatni dopiero po powrocie z wakacji mogli w pełni włączyć się w życie polityczne miasta.

Kortowo stanowiło wyraźnie wyodrębnioną część Olsztyna nie tylko ze względu na samo położenie na uboczu, ale także dlatego, że mieszkali tam przede wszystkim członkowie społeczności akademickiej, zajmujący się głównie sprawami związanymi z nauką i dydaktyką. Na władze utworzonej w 1950 r. Wyższej Szkoły Rolniczej spadł obowiązek opieki nad kortowską infrastrukturą, ale faktycznie bez pełnego zabezpieczenia środków finansowych na ten cel. Efektem były poważne trudności w funkcjonowaniu osiedla. Jednak problemy Kortowa, które w 1956 r. stały się jednym z ważnych powodów aktywności środowiska studenckiego, były w znacznej części identyczne z tymi, jakie trapiły mieszkańców także wielu innych dzielnic miasta. Dotyczyło to np. kwestii funkcjonowania komunikacji miejskiej, a także spraw socjalno-bytowych. Społeczność akademicką jesienią 1956 r., tak jak i wiele innych środowisk, coraz mocniej interesowały zmiany polityczne w kraju; zmian oczekiwano także w regionie.

Tomkiewicz wyraźnie w swojej pracy wskazał, że rola studentów w aktywności politycznej mieszkańców miasta i regionu była jesienią 1956 r. bardzo duża. Około 1700 studentów było aktywnych nie tylko w samym mieście, ale również w niektórych ośrodkach poza Olsztynem. Autor pracy zwrócił uwagę, że aktywność polityczna wśród studentów była widoczna już w pierwszej połowie października 1956 r., wkrótce po inauguracji roku akademickiego. Wyraznym tego przejawem było krytyczne wobec ZSRR wystąpienie jednej z członkiń zespołu artystycznego WSR na uroczystej akademii z okazji Dnia Wojska Polskiego, zorganizowanej 12 października w olsztyńskiej Oficerskiej Szkole Artylerii. Jednak w połowie października najistotniejsze były problemy socjalno-bytowe i to one stały się powodem specjalnego, wyjazdowego posiedzenia Prezydium MRN, które wraz z grupą ważniejszych urzędników miejskich odbyło swoje posiedzenie w Kortowie, poprzedzone wizją lokalną w dzielnicy. Spotkanie władz miasta z władzami uczelni miało służyć poprawie sytuacji Kortowa, a także pomóc w pogłębieniu związków między miastem a uczelnią. Cała akcja przyniosła uczelni drobne sukcesy.

Autor wskazał, że niezależnie od znaczenia spraw ogólnopolskich, od fundamentalnych kwestii politycznych, takich np. jak stosunki z ZSRR, studenci mieli bardzo poważne powody do niezadowolenia. Od złych warunków bytowych, po sprawy związane z kwestiami dydaktycznymi. Oczywiście studentów bardzo interesowały wspomniane kwestie ze sfery „wielkiej polityki”. Dlatego też problem krytyki ZSRR, chociażby w kontekście solidaryzowania się z Węgrami, był tak mocno podkreślany podczas akcji młodzieży z Kortowa.

Najobszerniejsza część pracy została poświęcona szczegółowej analizie burzliwej dekady, trwającej od wiecu pod teatrem 21 października do dwóch manifestacji z 30 października 1956 r. Tomkiewicz na tle wydarzeń politycznych w mieście prześledził aktywność studentów, ich rolę w poszczególnych zdarzeniach, kontakty z innymi środowiskami, np. olsztyńskimi kolejarzami. Autor wskazał, jak wielkie znaczenie w aktywności olsztyńskich studentów podczas październikowych dni miało akcentowanie wsparcia dla Węgier, które padły ofiarą radzieckiej agresji, a jednocześnie były wyraźnie sojusznikiem Polski w walce o niezależność od Moskwy. W pracy nie zabrakło także omówienia spraw lokalnych, podejmowanych przez olsztyńskie środowisko studenckie oraz słuchaczy Studium Nauczycielskiego. Dotyczyło to np. akcji studentów wymierzonych w uprzywilejowanie Wojewódzkiej Szkoły Partyjnej czy Zarządu Wojewódzkiego ZMP. Kortowska młodzież domagała się wyjaśnienia spraw związanych z lokalami użytkowymi przez te instytucje. Dotyczyło to także Ośrodka Szkolenia Kadr Spółdzielczości i Domu Harcerza. Podkreślić należy, że w organizacji największych październikowych wieców w Olsztynie 30 października ze studentami WSR współpracowali słuchacze Studium Nauczycielskiego.

Autor szczegółowo opisał kwestię przemianowania przez studentów ówczesnego placu Armii Czerwonej na plac Powstańców Węgierskich. Ta nietrwala inicjatywa była jednym z najbardziej symbolicznych elementów olsztyńskiego Października. Tomkiewicz wskazał, że studenci stanowili czołową grupę organizującą obydwie wiece – oprócz tego na placu Armii Czerwonej, także późniejszy, na placu Świerczewskiego. Ich przemarsz przez miasto, ze skandowaniem hasła antyradzieckich, żądaniami suwerenności dla Polski i Węgier, potępieniem aparatu bezpieczeństwa, był wydarzeniem wyjątkowym. Pierwszy wiece poświęcono głównie solidarności z Węgrami. Drugi, na placu Świerczewskiego, sprawom lokalnym. Na nim wystąpił nowy I sekretarz KW PZPR Stanisław Tomaszewski. Wśród pozostałych mówców był także delegat WSR. Bardzo ważnym akcentem regionalnym było wystąpienie Wandy Pieniężnej, która upomniała się o naprawienie krzywd wyrządzonych ludności autochtonicznej. Studenci później wybrali Pieniężną na honorową przewodniczącą Rady Uczelnianej ZSP w WSR. Studencki sukces, czyli przemianowanie placu Armii Czerwonej, stał się w listopadzie 1956 r. ważnym elementem rozgrywki władz lokalnych, które obawiały się wyrazić zgodę na ową zmianę. Studenci jednak grozili protestami. Ostatecznie w połowie listopada nowa nazwa placu została zaakceptowana, ale nazwę „plac Armii Czerwonej” otrzymał teren wokół Pomnika Wdzięczności przy ówczesnej alei Zwycięstwa.

Ważnym wątkiem podjętym w pracy było wskazanie, w jak dużym stopniu studenci wpłynęli na zmiany personalne w kierownictwie wojewódzkim PZPR. Dwaj liderzy utożsamiani w pełni z okresem stalinowskim – I sekretarz Józef Klecha oraz sekretarz propagandy Michał Frank byli przez całą ostatnią dekadę października obiektami bardzo ostrej krytyki ze strony studentów. Ustąpienie Klechy wkrótce po ponownym wyborze na stanowisko I sekretarza KW PZPR 29 października 1956 r. było niewątpliwie w znacznej mierze sukcesem olsztyńskiej społeczności akademickiej. Analizując posiedzenia miejskich, wojewódzkich i uczelnianych władz partyjnych oraz organów administracyjnych, Tomkiewicz wyraźnie wskazał, jak istotne miejsce zajmowała kwestia aktywności studentów w ówczesnej działalności tych struktur. Ze studenckim ruchem wyraźnie się liczone. Jak wskazał autor opracowania, to docenienie studenckich aktywistów wyraźne było np. w działaniach nowego I sekretarza KM PZPR Romana Przybyłowskiego, który w listopadzie 1956 r. bardzo zabiegał o poparcie studentów. Także nowy I sekretarz KW PZPR Stanisław Tomaszewski już na wiecu 30 października oczekiwał poparcia ze strony studentów. O poparcie ze strony kortowskiej młodzieży zabiegano także w niektórych ośrodkach powiatowych województwa.

Ważnym ustaleniem Tomkiewicza było wskazanie, że rola środowisk studenckich była szczególnie istotna już po rozpoczęciu stabilizowania się sytuacji politycznej. Podczas gdy w większości olsztyńskich zakładów pracy zapanował „spokój”, czyli po prostu zakończono jakąkolwiek poważniejszą aktywność, to w Kortowie nadal trwały burzliwe dyskusje. Ostatni akord aktywności studentów stanowiła manifestacja zorganizowana 10 grudnia 1956 r. z Kortowa i przemarsz przez całe miasto do Wojewódzkiego Domu Kultury na obrady konferencji wojewódzkiej PZPR. Powodem tej akcji były m.in. doniesienia, że w partyjnych wyborach mogli ponownie zostać wybrani działacze skompromitowani w okresie stalinowskim. Rok później ponownie, na krótki moment 7–8 października, studenci Kortowa znaleźli się w centrum uwagi całego miasta. Podjęli wówczas próbę zorganizowania strajku solidarnościowego z protestującymi studentami warszawskimi przeciwko decyzji o likwidacji tygodnika „Po prostu”.

Należy podkreślić, że autor przeprowadził szeroką kwerendę w olsztyńskich archiwach. Wykorzystał także materiały archiwalne wytworzone przez PZPR, w tym przez Komitet Uczelniany oraz miejskie i wojewódzkie władze partyjne oraz administracyjne. Sięgnął ponadto do wspomnień przechowywanych w Ośrodku Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego oraz materiałów dotyczących wyborów do sejmu przechowywanych w Muzeum Warmii i Mazur. Poza

dokumentami archiwalnymi autor wykorzystał także liczne materiały prasowe, oraz sporą liczbę opracowań i wydawnictw źródłowych, dotyczących zarówno bezpośrednio Olsztyna, jak i poświęconych szerszym ujęciom ogólnokrajowym oraz sytuacji w innych regionach. Cennym uzupełnieniem było wykorzystanie relacji grupy aktywnych uczestników opisywanych wydarzeń. Jednak mimo bogatej podstawy źródłowej, należy wskazać, że istniały jeszcze możliwości pogłębienia kwerendy. Poszerzenie obrazu studenckiej aktywności w Olsztynie dałoby przede wszystkim szersze wykorzystanie sprawozdań aparatu bezpieczeństwa, dla którego Kortowo w 1956 r. było ważnym miejscem obserwacji i innych działań. Przechowywany w Białymstoku zasób archiwalny z pewnością w przyszłości w większym stopniu pozwoli przedstawić aktywność studentów, a także cenę, jaką płacili za występowanie przeciwko porządkom komunistycznym. Pracę mogło zapewne wzbogacić również wykorzystanie nieco większej ilości materiałów archiwalnych WSR, zwłaszcza tych, które pozwoliłyby szerzej zaprezentować środowisko studenckie. Po lekturze pracy można odczuć pewien niedosyt dotyczący braku bogatszych informacji o studentach, głównie o grupie aktywniejszych uczestników życia politycznego w 1956 r. Można było znacznie szerzej przedstawić sylwetki najaktywniejszych postaci występujących w pracy, w tym szczególnie studenckich aktywistów z 1956 r. Niewątpliwie interesujący przegląd aktywności olsztyńskich studentów po VIII Plenum KC PZPR warto było wzbogacić nieco bogatszymi informacjami na temat głównych bohaterów pracy. Można było odwołać się do zachowanej najpewniej dokumentacji osobowej z obecnego Archiwum UWM. Niezwykle ciekawe byłoby też ewentualne podjęcie badań także nad dalszymi losami studentów. Inną kwestią, która mogłaby zostać poszerzona, jest problematyka aktywności komunistycznej policji politycznej na terenie Kortowa w 1956 r. Wprawdzie autor poruszył to zagadnienie, ale wydaje się, że warto jest ono obszerniejszej analizie. Zapewne bardzo interesującym dodatkiem przy ewentualnym kontynuowaniu badań byłoby także szersze zainteresowanie się środowiskiem naukowym WSR w 1956 r. Byli to w końcu nie tylko nauczyciele akademicy, ale często także „wychowawcy” studentów, osoby o dość silnym czasami wpływie na postępowanie młodzieży. Jednak pomimo powyższych uwag podstawę źródłową, na której oparł swoją pracę Tomkiewicz dla scharakteryzowania tematu, należy uznać za dobrą. Sam zaś efekt badań pogłębił wiedzę na temat historii politycznej Olsztyna w 1956 r. Dodać też należy, że autor zamieścił w pracy informacje o części kortowskiej profesury a w bibliografii podał informacje o ważniejszych publikacjach dotyczących historii WSR.

Generalnie praca o wyraźnie zawężającym jej zakres podtytułe: „rola studentów w wydarzeniach” może zostać uznana za interesującą i wystarczającą analizę problemu. Autor jednak w wielu jej częściach wykracza poza tę problematykę i należy to uznać za znaczący walor publikacji, który ułatwi w przyszłości próbę monograficznego opracowania wydarzeń politycznych całego 1956 r. w skali województwa olsztyńskiego, z uwzględnieniem wszystkich powiatów, gdyż nie było ośrodka, w którym czy to XX Zjazd KPZR, czy protesty w Poznaniu, VII Plenum KC PZPR, a zwłaszcza VIII Plenum nie wywołałyby lokalnych konsekwencji politycznych – od nasilonych dyskusji publicznych, po zmiany personalne i ostre czasami rozliczenia z okresem stalinowskim. W tym miejscu warto zwrócić uwagę, że zamieszczony na stronie 105 pracy komentarz marginalizujący aktywność struktur partyjnych w powiatach powinien być jednak uzupełniony o szersze informacje, gdyż faktycznie polityczna aktywność zwolenników zmian pojawiła się w większości ośrodków miejskich województwa.

Ryszard Tomkiewicz przygotował pozycję interesującą, napisaną przystępnym językiem, która może zostać uznana za wzbogacenie naszej wiedzy na temat najnowszej historii regionu. Nie ulega jednak wątpliwości, że istnieje możliwość pogłębienia analizy tytułowego zagadnienia. Podstawa źródłowa przy ewentualnym kontynuowaniu badań może zostać wzbogacona o dodatkowe

źródła partyjne, administracyjne oraz policyjne. Jednak powyższe postulaty badawcze nie zmieniają wspomnianej już pochwały pracy Tomkiewicza.

Z pewnością publikacja poświęcona roli studentów w olsztyńskim Październiku 1956 r. była potrzebna i będzie stanowiła jeden z ważnych punktów wyjścia do kontynuacji dalszych badań nad życiem politycznym Olsztyna i regionu w okresie PRL oraz nad pełnymi dziejami samej WSR, która po kilku przekształceniach jest współcześnie jednym z głównych fundamentów Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. Na zakończenie należy pochwalić autora za sporządzenie pełnego indeksu osobowego, wzbogaconego o ważniejsze informacje o postaciach występujących w pracy.

Mirosław Golon (Toruń)